

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra českého jazyka a literatury

Bakalářská práce

Tomáš Knobloch

Skauting v životě a díle Jaroslava Nováka

Olomouc 2019

Vedoucí práce Mgr. Daniel Jakubíček, Ph.D.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci zpracoval samostatně, na základě vlastních úvah a poznatků čerpaných výhradně ze zdrojů, které jsou uvedeny v závěru práce.

V Praze dne 10. 12. 2019

.....

Tomáš Knobloch

Poděkování:

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu své bakalářské práce, Mgr. Danielu Jakubíčkoví, Ph.D. za jeho odborné vedení, ochotu a cenné rady. Dále pracovníkům Archivu města Ústí nad Labem za ochotu a v neposlední řadě svým blízkým za jejich podporu.

Obsah

Úvod.....	4
Význam skautingu v 1. polovině 20. století.....	6
Skautská literatura a její význam v kontextu 1. poloviny 20. století	7
Život Jaroslava Nováka	11
Jaroslav Novák – vychovatel	15
Novákovo literární dílo	18
Chlapectví a chlapecký hrdina v meziválečné tvorbě Jaroslava Nováka	25
Závěr	31
Prameny a literatura	33

Úvod

Cílem této bakalářské práce je zmapovat život a dílo Jaroslava Nováka – jednoho z první generace skautů a pravděpodobně druhého (hned po Jaroslavu Foglarovi) nejúspěšnějšího spisovatele skautské literatury pro děti a mládež. O Jaroslavu Novákovi, který napsal více než deset knih určených pro chlapce, se toho dnes moc z literárního hlediska neví, tato práce je první, která se věnuje převážně jeho dílu. I jeho život byl zajímavý a plný dobrodružných událostí. Byl po nějakou dobu uvězněn nacisty, při Pražském povstání dokonce vedl skautskou odbojovou činnost. Po roce 1948 jej zakázali komunisté, jeho díla nesměla vycházet a on sám musel opustit Prahu, kde celý dosavadní život žil. Většina jeho děl znovu vyšla až po roce 1989, některá dokonce poprvé.

V úvodní části se zaměříme na význam skautingu a stručně připomeneme historii této největší mládežnické organizace na světě, také se budeme věnovat členění skautské literatury a jejímu významu v rámci literatury 1. poloviny 20. století. Tato kapitola je nezbytná pro pochopení myšlenkového a ideologického rámce, ve kterém se Jaroslav Novák pohyboval.

Další část již bude věnována přímo Jaroslavu Novákovi, nejprve jeho životopisu, dále vychovatelské a v neposlední řadě literární činnosti. Je prakticky nemožné tyto části odlišit, protože hovoříme-li o Novákovi jako o spisovateli, je nutno zmínit i to, že byl především skvělým vychovatelem. Je to nejdůležitější jev všech jeho knih. Literaturu rozdělíme na jednotlivé oblasti, kterým se Novák věnoval, tedy na beletrii, skautské příručky a novinářskou s redaktorskou činností. Nejvíce se však hodláme z pochopitelných literárních důvodů věnovat jeho beletristické tvorbě, kdy jeho důležitá díla budou stručně představena v ukázce a ukážeme tak jejich specifika.

V poslední části bakalářské práce budeme interpretovat díla Jaroslava Nováka a srovnáme je s knihou *Bratrstvo bílého klíče* Františka Langera, známého spisovatele a dramatika. Tato kniha byla zvolena, protože má některé společné vlastnosti s knihami Jaroslava Nováka. Je určena pro dospívající chlapce, vznikla v 1. polovině 20. století a jejím hlavním tématem je klukovská parta. Zaměříme se na dva, dle našeho názoru, zásadní jevy, které se běžně vyskytují u obou autorů – na vykreslení postav jejich knih a na sociální stránku děl.

Materiály ke kapitole věnující se osobnosti Jaroslava Nováka jsme získal v Archivu města Ústí nad Labem, kde se nachází kompletní písemná pozůstalost.¹ Dostupná literatura týkající se Jaroslava Nováka je velice skromná, zmínka o něm se nachází pouze v několika málo specializovaných kompendiích. Z velké části je to způsobeno tím, že byl Novák „nepohodlný“ komunistickému režimu, který nedovolil zmínku o skautských autorech, tedy ani o Jaroslavu Novákovi. Všechny zmínky pochází z knih, které vyšly po roce 1989. Monografie nevyšla žádná. Dále jsme pracovali s dostupnými vydáními knih Jaroslava Nováka; některé z nich jsou prakticky nedostupné, vyšly pouze jednou během druhé světové války v celkem malém nákladu a poté již nikdy. Velká část jeho knih vyšla buď poprvé, nebo jako další vydání během devadesátých let. Z odborné literatury jsme volili různá kompendia a slovníky věnující se literatuře 1. poloviny 20. století a literatuře pro děti a mládež, literárněvědné publikace zaměřující se na literaturu pro děti a mládež a oborovou skautskou literaturu. Dále jsme pracovali s online databází skautské literatury a skautskou bibliografickou publikací, která vyšla v roce 1938 a mapuje jednotlivá vydání knih se skautskou tematikou. Ve srovnávací kapitole jsme pracovali s dostupnými vydáními Novákových knih a s knihou *Bratrstvo bílého klíče*.

¹ V Archivu města Ústí nad Labem se nachází celkem 27 krabic s 246 archivními záznamy.

Význam skautingu v 1. polovině 20. století

Skauting, dnes největší světová organizace zabývající se výchovou mládeže, vznikl ve Velké Británii v roce 1907. Založil jej sir Robert Baden-Powell, britský důstojník, který dlouho sloužil v Indii a poté v Jižní Africe během druhé búrské války. Již tam se zabýval vojenskou taktikou a výchovou vojenské mládeže a po návratu do Anglie se rozhodl připravovat mladé chlapce na službu v armádě. V roce 1907 uspořádal tábor na ostrově Brownsea, jehož se zúčastnilo 20 chlapců.² V dalších letech nastal velký rozmach skautingu po celém světě. Baden-Powell sepsal své myšlenky a poznatky v knize *Scouting for boys*, která poprvé vyšla také v roce 1907.³

Do českých zemí přivezl skauting profesor Antonín Benjamín Svojsík, učitel tělocviku, který se na své cestě do Anglie seznámil s Baden-Powellovým dílem. Původně jel zjistit, zda by se nové hnutí nehodilo pro výuku tělesné výchovy ve školách: „*Jest tomu již hezká řada let od zavedení tělocviku, sportu a her na naše školy. Mnoho jsme od nich očekávali, a bylo by již na čase, aby výsledky se objevily. Pohříchu není tomu tak. Promluvte s kterýmkoli paedagogem a vždy uslyšíte stesky na další klesání tělesné a duševní úrovně naší mládeže, klesání zájmu o veřejné otázky, nutnost dále omezovati učebnou látku, snižovati požadavky atd. Jsem horlivým stoupencem zavedení praktičtějšího směru do vyučování na školách, ale k těm, kdož stále mluví o přetěžování žactva, nepatřím.*“⁴ Svojsík zjistil, že toto hnutí české prostřední není použitelné.⁵ Bylo v něm moc vojenství a málo přírody. Proto Svojsík spojil anglický skauting s myšlenkami amerického spisovatele a dobrodruha Ernesta Thompsona Setona, zakladatele sdružení Woodcraft, které bylo mnohem volnějším a více souznělo s přírodou než svázaná Baden-Powellovská organizace. Svojsík si vzal z obou směrů to, co se nejvíce dle jeho názoru hodilo pro výchovu českých chlapců⁶, další výchovný

² LEŠANOVSKÝ, Karel a NOSEK, Václav. *Historie skautingu: edice Vůdcovská zkouška*. Praha, 1999, s. 8–9.

³ Právě tuto skautskou „Bibli“ využil Svojsík jako jeden ze zdrojů pro napsání svých *Základů Junáctví*, přeložil ji v roce 1911. ŠANTORA, Roman (ed.). *Skautské století: dobrodružný příběh 100 let českého skautingu*. Praha, 2012.

⁴ SVOJSÍK, Antonín Benjamín. *Český skaut*, Praha 2002, s. 5.

⁵ Svojsík nicméně nebyl jediný, kdo se v Čechách zaobíral skautskou myšlenkou, takových pedagogů bylo více, Svojsík však dokázal jednotlivé frakce sjednotit a dnes je všeobecně přijímán jako zakladatel skautingu u nás. JIRÁN, Jan, *Junák – český skaut? K ideovým kořenům českého skautingu*. Praha 2018. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta. s. 20.

⁶ Ernest Thompson Seton jakožto spoluzakladatel skautingu je uznáván v Evropě pouze u nás, v Belgii, ve Slovinsku, Velké Británii a na Ukrajině. JIRÁN, J. *Junák – český skaut?* s. 82.

směr přejal ze Sokola.⁷ Již během první světové války se mnozí skauti ukázali jako stateční obránci vlasti, v roce 1918 pomáhali s přenášením vzkazů po Praze, jako jediní měli totiž důvěru, že nekolaborují s rakousko-uherskými úřady.⁸

Skauting se rozrůstal, během první republiky mnohé oddíly nemohly přijímat další členy, být skautem postupně bylo něco, čím se mladí chlapci a později i dívky mohli chlubit. Junák byl za dobu své existence třikrát zakázán: poprvé v roce 1940, kdy byly příkazem K. H. Franka zrušeny všechny letní tábory a Junáku byla s okamžitou platností zakázána činnost. Mnozí skautští činitelé byli zatčeni, mezi nimi i Jaroslav Novák. Skauting byl u nás obnoven v roce 1945, nicméně činnosti si moc neužil, už v roce 1950 byl opět zakázán. Předtím, v roce 1948, se jeho tehdejší představitelé snažili zachránit jej za každou cenu, tedy i za tu, že vstoupili s celou organizací do Československého svazu mládeže (později se tento svaz přejmenoval na Svaz socialistické mládeže). I tentokrát bylo velké množství skautských činovníků perzekuováno, mnozí dostali dlouhé tresty odnětí svobody,⁹ někteří dokonce pokus o přejítí státní hranice zaplatili životem.¹⁰ Junák se povedlo obnovit v roce 1968, ale jen na 3 roky, v roce 1971 byl opět zakázán. Naposledy obnoven byl ještě v prosinci 1989. V současné době se jedná o největší a zároveň nejrychleji rostoucí dětskou organizaci v České republice, která sdružuje více než 64 000 členů, celosvětově potom přes 50 milionů členů.¹¹

Skautská literatura a její význam v kontextu 1. poloviny 20. století

Skautskou literaturu jsem se rozhodl rozdělit do 3 skupin, každou z nich dále stručně charakterizuji. Pokud je mi známo, skautské literatury (mimo beletrii) se nevěnuje žádná odborná práce, bylo tedy velice těžké získat relevantní literaturu, dochovaly se jen písemné prameny ve formě dobových výtisků periodik a různých řádů

⁷ V roce 1920 se dokonce rokovalo, zda nemá být Junák začleněn do tehdy již stabilního Sokola. To však představitelé tělovýchovné organizace odmítli s odůvodněním, že skauting je „něco cizího, co nevzniklo v lůně české země.“ LOM, Miloň a ŠEBEK, Jaroslav. *Historie českého skautingu slovem a obrazem*. Mladá Boleslav, 1990, nečíslováno.

⁸ První československé známky tedy byly ty skautské, zároveň se jednalo o první světové skautské známky.

⁹ Jednalo se například o Jiřího Navrátila či Dagmar Skálovou, kteří v procesu v roce 1949 dostali doživotní tresty a byli propuštěni až v 60. letech, Dagmar Skálová po amnestii, Jiří Navrátil kvůli špatnému zdravotnímu stavu.

¹⁰ Nejznámějším takovým místem je Jizerka v Jizerských horách, kde v létě roku 1949 došlo k obklíčení tábora příslušníky SNB a StB, kteří doslova zmasakrovali některé činovníky střelbou z kulometu, další dostali mnohaleté tresty odnětí svobody.

¹¹ <https://www.skaut.cz/skauting/fakta-a-cisla/> [6. 11. 2019]

a směrnic, a to především díky skautským sběratelům; některé byly vydány v nezměněných zněních po roce 1989.

První skupinou je literatura, která byla namířena dovnitř organizace, tedy různé příručky, řady a předpisy. Příruček již od prvních let po vzniku skautské organizace v tehdejší Rakousko-Uhersku vycházelo veliké množství, hned první napsal zakladatel Junáka – prof. Antonín Benjamin Svojsík – již v roce 1912¹². Skoro všechny vyšly v Českém lidovém knihkupectví a antikvariátu Josefa Springera. Jednalo se o tituly *Táboření*, *Umění pozorovati*, *V přírodě*, *Český skaut*¹³ a nejdůležitější skautskou příručku první republiky vůbec – *Základy Junáctví*. Ty vznikly jako shrnutí dříve vyšlých příruček a nejsou jen Svojsíkovým dílem, na jejich tvorbě se podíleli i mnozí další autoři, kteří byli skautingu nakloněni (například filozof František Drtina, lékař Josef Thomayer, pedagog František Čáda či spisovatel Alois Jirásek). Většina díla je nicméně Svojsíkova. *Základy Junáctví* jsou rozděleny do šesti částí, každá se věnuje jinému aspektu výchovy. Jedná se o Vývoj, podstatu a význam skautingu, V přírodě, Umění pozorovat, Táboření, Zdraví a síla Junáka a Junák ve společnosti.¹⁴ Jednalo se na tu dobu o velice komplexní příručku, která sloužila svému účelu skoro po celé období první republiky.

Nová organizace rostla a s jejím růstem vznikla nutnost nových metodických příruček, protože přibývalo vedoucích, kteří potřebovali častěji poradit s vedením oddílů. V prvních letech byl jedním z hlavních autorů právě zakladatel A. B. Svojsík, nicméně nebyl sám, různými odborně-skautskými publikacemi přispívali i takoví autoři jako zakladatel československé speciální pedagogiky dr. František Čáda, spisovatelka Popelka Biliánová¹⁵ či spisovatel a archeolog Eduard Štorch. Každoročně vycházelo několik příruček věnujících se různým aspektům skautingu,¹⁶ tento jev je patrný až do zákazu Junáka v roce 1940. Jedná se tak o více než sto příruček, což ze skautské odborné literatury činí jednu z nejsilnějších spolkových literatur první republiky.¹⁷

¹² Většina z nich, krom výukového cíle, měla motivační cíl. Junák se totiž ve svých prvních letech potýkal s určitou nelibostí veřejnosti a Svojsík tuto náladu chtěl změnit. Například *Humoristické listy* označily skauty za moderní cikány. LOM, M. a ŠEBEK, J. *Historie českého skautingu*.

¹³ Jednalo se o vůbec první skautskou příručku, ve své době stála 20 haléřů a měla 15 stránek. SVOJSÍK, Antonín Benjamín. *Český skaut*. Praha, 2002.

¹⁴ SVOJSÍK, Antonín Benjamín. *Základy Junáctví*. Praha 1912.

¹⁵ Ta je dnes považována za jednu ze zakladatelek dívčího skautingu u nás. LEŠANOVSKÝ, K. a NOSEK, V. *Historie skautingu*. s. 22.

¹⁶ KLEINWÄCHTER Antonín. *Skautská a příbuzná literatura česká a cizí*. Brno 1938, s. 28–40.

¹⁷ Tamtéž.

Co se týče řádů a předpisů, jen během prvního období skautingu u nás (tedy v letech 1913–1940) jich vyšlo přes 70. Prvním takovým dokumentem byly *Stanovy Junáka*, které vyšly poprvé v roce 1914. Jedná se o nejvyšší předpis celé organizace. Určuje poslání celé organizace, její strukturu a mnohé další zásadní věci. *Stanovy Junáka* byly vydávány po celou dobu existence v pravidelných intervalech, při každé zásadní změně musely pochopitelně být vydány znova.¹⁸

Druhou skupinou jsou periodika, která si většinou vydávala organizace sama. Nejdůležitějším takovým periodikem byl časopis *Junák* (v některých letech *Skaut-Junák*, *Skauting*).¹⁹ Zaměřoval se na mládež, vycházely v něm různé zajímavé články, úryvky z dobrodružných románů, náměty na hry aj. Dlouho byl jeho hlavním redaktorem A. B. Svojsík, až v roce 1930 předal tuto funkci Jaroslavu Novákovi, který ji vykonával až do zákazu v roce 1940 a znovu mezi lety 1945 a 1948. Dalšími časopisy byly například různé zpravodaje a oběžníky jednotlivých žup a krajů, časopis pro vedoucí menších dětí či časopis *Vůdce*, který vycházel mezi lety 1919 a 1939. Ten se zaměřoval na dospělé členy organizace (čínovníky), kterým dával metodické rady, užitečné pro vedení oddílů.²⁰

Poslední, nejobsáhlejší skupinou literatury zabývající se skautingem je beletrie. Žánrově se dá zpravidla zařadit mezi dobrodružnou literaturu pro mládež. Ta rozhodně není novým žánrem, ačkoli během 20. století došlo k její velké obměně, kupříkladu v tom, že se mezi dětskou dobrodružnou (či příběhovou) literaturu zařazují i díla, která původně byla určena dospělým.²¹ Její žánrová charakteristika se dá popsat takto: Děj je zpravidla epický, akcentované jsou nečekané a nebezpečné situace, které se rychle za sebou střídají.²² Základním pilířem je hrdina, který je mnohdy zidealizován. Ve skautské literatuře to bývá některý člen kolektivu nebo vedoucí oddílu. Tento hrdina vždy zvítězí a dosáhne vytyčeného cíle.²³ Postavy nebývají dokonale vykresleny,

¹⁸ Stanovy Junáka vyšly postupně v letech 1914, 1919, 1923, 1924, 1928, 1934, 1936, 1939, 1940 a 1946. Musely být znovu vydány při každé jejich změně, které se děly v poměrně pravidelných intervalech. KOURA David <https://skautska-literatura.skauting.cz/>, [20. 4. 2019].

¹⁹ První číslo vyšlo 15. 1. 1915 a mělo 20 stran. Redaktorem byl sám A. B. Svojsík. *Junák*, Praha, č. 1, s. 1–20.

²⁰ Z pochopitelných důvodů, kdy slovo vůdce bylo zprofanováno nacistickou říší, došlo k přejmenování tohoto periodika a po druhé i po třetí obnově se již časopis jmenoval *Skauting*. Velká část ročníků časopisu *Vůdce* a časopisu *Skauting* je k dispozici na <https://www.skautskyinstitut.cz/casopisy-pro-cinovniky/> [25. 4. 2019]

²¹ Druhý případ je přesně opačný, v dnešní době si i dospělí volí dobrodružnou literaturu určenou primárně dětem jako svou odpočinkovou četbu. CHALOUPEK, Otakar. *O literatuře pro děti*. Praha, 1989. s. 65.

²² TOMAN, Jaroslav. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury*. České Budějovice, 1992, s. 89.

²³ Tamtéž.

mnohdy známe jen jejich základní povahové a vzhledové rysy. Příběhy se často odehrávají na exotických či jinak zajímavých místech,²⁴ anebo v jiné realitě.²⁵ Skautskou literaturu bychom mohli zařadit jako podskupinu dobrodružné literatury, která má určité své vlastnosti: „*Ke specifickým skautské literatury bychom mohli též připočíst žánrové prolínání dobrodružné literatury, literatury s dětským hrdinou a literatury s přírodní tematikou. Většinou je ovšem právě dobrodružný prvek základním kamenem příběhu a ostatní žánrové přístupy pouze dotvářejí celkovou podobu díla.*“²⁶ První knihy, které se vzdáleně týkají skautingu, vznikaly již na počátku 20. století, nejdříve byly překládány dobrodružné knihy autorů z jiných zemí (E. T. Seton, P. J. Lamb, R. Kipling a jiní). Za první českou skautskou beletristickou knihu je považována novela *Junák* od Miloše Lindy, která vyšla v roce 1920. Děj je velice jednoduchý až naivní a je postaven na přátelství mezi chlapci a na objevování skautských ideálů.

Typickým rysem skautské beletrie je, že její autoři čerpají inspiraci ze svých vlastních zážitků při oddílové činnosti. Částečně je to způsobeno určitou autorskou neobratností a nezběhlostí, částečně se to samo nabízí – skautští vedoucí měli takřka na dosah ruky velké množství zážitků, mnohdy zajímavě popsanych v kronikách, které si oddíly vedly. Stačilo jen je sepsat, dodat nějaký pojící příběh a kniha mohla vyjít. Domnívám se, že to dosti často bohužel bývá na úkor literární kvality díla; syžety nebývají originální, postavy nejsou popsány do hloubky, mnohdy chybí jakákoliv jejich psychologie, stylistická kvalita textu je velice slabá. Při čtení takových knih má čtenář oprávněný pocit, že už velice podobnou knihu četl. I vykreslení postav je, hlavně v prvních letech existence *Junáka*, standardně schematické – hrdinové jsou zidealizováni, jejich chování je vzhledem k jejich věku nadstandardní. „Ideální hrdina je obvykle včleněn do souboru preparovaných životních situací, jež řeší tak, aby jeho činy mohly sloužit ve funkci etických modelů následováníhodného jednání. Pro svoji odvozenost a neživotnost i pro časté zkreslení skutečné životní problematiky jen výjimečně setrvává v dětské četbě jako její trvalejší součást.“²⁷ Toto opět souvisí s touhou

²⁴ Může se jednat o tropické či polární krajiny, moře, vesmír, divokou přírodu apod. URBANOVÁ Svatava a ROSOVÁ Milena. *Žánry, osobnosti, díla (Historický vývoj žánrů české literatury pro mládež – antologie)*. Ostrava, 2005. s. 179.

²⁵ Válečné, historické knihy, sci-fi. Tamtéž.

²⁶ NEŠPOR, Josef. *Hrdinové české skautské literatury*. Olomouc, 2012. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta. s. 9.

²⁷ CHALOUPKA, Otakar a NEZKUSIL, Vladimír. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury III*, Praha, 1979. s. 87.

autorů po přijímání Junáku jakožto organizace, případně přilákat do Junáku nové členy. Hrdinové jsou ideálními skauty, případně se jimi v průběhu díla stávají.²⁸

Pravděpodobně nejvýznamnějšími prozaiky, kteří psali literaturu ze skautského prostředí, byli Jaroslav Foglar a Jaroslav Novák. Tito dva vůdci dvou pražských oddílů – „Dvojky“ a „Pětky“ – se zapisují do povědomí dospívající generace již po celá desetiletí. Oba autoři mají mnoho společného – pocházeli ze skromných poměrů, neměli vyšší vzdělání, Foglar se nikdy neoženil, Novák až ve vyšším věku. Oba také byli velice schopnými redaktory. Veškerý svůj volný čas věnovali oddílu, jehož vedení předali až po velice dlouhé době. Určitou výhodou Foglarova díla je mírná nadčasovost, s jeho postavami se (byť s výhradami) může dnešní dospívající generace srovnávat dodnes. *„Přestože patří Jaroslav Foglar mezi nejproduktivnější autory skautské dobrodružné literatury v širším i užším slova smyslu, nepovažoval on sám své dílo za umělecky hodnotnou produkci, ale především za podporu své práce s mládeží. Z přecenění umělecké složky jeho díla následně pramení negativní kritické ohlasy objevující se od počátku jeho uměleckého snažení až do 90. let dvacátého století, kdy byl jako autor rehabilitován a jeho dílo uznáno.“*²⁹ Zároveň byl schopen značné, a nutno uznat literárně zajímavé imaginace, nebyl odkázán jen na oddílové zážitky, i když i ty tvořily značnou část jeho děl. I proto se členové Foglarova oddílu v roce 1940 vloupali do zapečetěné klubovny, aby zachránili oddílové kroniky a časopisy. Foglar se již v té době živil psaním a bez vzpomínek z oddílových dokumentů by nemohl dopsat své další knihy.³⁰ Jaroslav Novák na tom byl podobně, bez oddílových materiálů by vůbec nemohl své knihy psát.

Život Jaroslava Nováka

Jaroslav Novák se narodil 31. ledna 1894 v Praze na Žižkově rodičům Stanislavu Novákovi, příručím v drogerii, a Marii, rozené Škábové, dělnici v barvírně.³¹ Matka v Novákově útlém věku zemřela na TBC (píše o tom v životopise, který přiložil

²⁸ NEŠPOR, J. *Hrdinové*. s. 59

²⁹ NEŠPOR, J. *Hrdinové*. s. 57.

³⁰ Tuto informaci jsem se dozvěděl v rozhovoru s přímým pamětníkem tohoto „vloupání“ – JUDr. Jiřím Navrátilem v roce 2011.

³¹ Archiv města Ústí nad Labem [dále jen AM ÚL], fond Novák Jaroslav, inv. č. 16, kopie rodného listu, 1954.

k přihlášce do svazu českých spisovatelů).³² Mezi lety 1900 a 1905 chodil na obecnou školu s vcelku slušnými výsledky, v roce 1905 nastoupil na vinohradské gymnázium, to však po roce opustil³³ a mezi lety 1906 a 1909 s výborným prospěchem vychodil vinohradskou měšťanskou školu.³⁴ Po dokončení „měšťanky“ se Novák začal učit sazečem, nicméně z učení musel brzy odejít kvůli plicním problémům a oční vadě, ze stejného důvodu nebyl odveden a nezúčastnil se tak bojů v první světové válce. Nastoupil jakožto praktikant na okresní hejtmánství na Žižkově a v 18 letech na místo kancelářského pomocníka v policejním komisařství tamtéž a následně až do druhé světové války ve spisovně. Při zaměstnání se soukromě vzdělával, mimo jiné i u profesora Františka Čády, jednoho z nestorů české speciální pedagogiky,³⁵ u něhož absolvoval pedagogický seminář, který jej ovlivnil na celý další život. Také se naučil cizím jazykům – němčině, polštině a angličtině³⁶; je pravděpodobné, že právě tehdy se zrodila i jeho vášeň pro cestování.

V té době byl již činným v nově vzniklé organizaci Junák (do Svojsíkova oddílu vstoupil již v roce 1912, tedy necelý rok po založení Junáka) a stal se blízkým spolupracovníkem A. B. Svojsíka. V roce 1914 jej Svojsík pověřil vedením 5. oddílu skautů³⁷ (oddíl nazývaný „pražská Pětka“), ze kterého se později stal oddíl vodních skautů. V něm Jaroslav Novák získal přezdívku „kapitán Braťka“, pod kterou psal i některá svá díla. 5. pražský oddíl vedl až do druhého zákazu Junáka v roce 1948. V roce 1918 byl jmenován tajemníkem celé skautské organizace, zároveň se stal redaktorem časopisu *Junák*, který redigoval až do roku 1938. Zároveň jej můžeme považovat za jednoho z nejdůležitějších průkopníků skautingu a skautských metod. Kupříkladu stál spolu se spisovatelem a cestovatelem F. A. Elstnerem u zrodu takzvaných „lesních škol“, což byly a jsou vzdělávací kurzy pro skautské vedoucí.³⁸ Sám Novák byl absolventem nejproslulejší takové školy na světě, která se dodnes koná v anglickém Gilwellu, prošel jí v roce 1922. Tuto školu původně založil Robert Baden-Powell, nejprve pro anglické vedoucí, později měla i mezinárodní účast.

³² AM ÚL, fond Novák Jaroslav, inv. č. 71, korespondence se Svazem československých spisovatelů, 1949.

³³ Pravděpodobně z finančních důvodů, o domácnost se jim staral slepý strýc.

³⁴ AM ÚL, fond Novák Jaroslav, inv. č. 6, školní vysvědčení, 1900–1909.

³⁵ <https://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/cadaf.html>, [15. 2. 2019]

³⁶ AM ÚL, fond Novák Jaroslav, inv. č. 14, Přihláška do Svazu československých spisovatelů, 1949.

³⁷ Je zajímavostí, že první skautské oddíly byly číslovány nikoliv podle data založení, ale podle abecedního pořádku jmen jejich rádců.

³⁸ První ročník se konal již v roce 1923 u Jindřichova Hradce, tradice takovýchto letních kurzů přetrvává v Junáku dodnes. LOM, M. a ŠEBEK J. *Historie českého skautingu*.

Pro Novákovu literární činnost je velice důležitý jeho život ve skautském oddílu, protože byla velice často inspirována událostmi, které se při činnosti staly. Novák již od roku 1914 pořádal každoročně tábory, některé v tuzemsku, jiné v zahraničí (například 1923 – Makarská v Jugoslávii). Ve třicátých letech podnikl se svým oddílem několik zahraničních expedic, konkrétně se v letech 1934 a 1935 plavil na najaté plachtě podél pobřeží Řecka, Jugoslávie a Albánie.

Během druhé světové války Novák pokračoval se skautskou činností až do roku 1940, kdy byl Junák rozprášen nacisty. Nováka na podzim téhož roku zatkl gestapo, rok byl ve věznici na Pankráci, pak byl propuštěn a přes policejní dohled se skrýval v severních Čechách. Koncem roku 1944 se vrátil do Prahy, vedl revoluční výbor Junáka a v květnu 1945 se aktivně podílel na Pražském povstání. Za své zásluhy během okupace byl vyznamenán Československou vojenskou medailí za zásluhy a Československým válečným křížem.³⁹

Ve veřejném životě pokračoval i po válce, kupříkladu byl členem tělovýchovné sekce národního výboru. Kvůli propuknutí blíže neznámé nervové nemoci musel většinu funkcí opustit, zůstal pouze v náčelnictvu Junáka (řídící orgán organizace) a ve vedení týdeníku *Junák*. Později opustil i tyto funkce a zůstal jen u literární činnosti. V roce 1947 je Novák zaměstnán u Československého filmu jakožto scénárista, podle jeho povídky *Na správně stopě* byl natočen stejnojmenný film, ve kterém mimo jiných účinkovaly desítky členů Novákova oddílu. V témže roce také podává přihlášku do Syndikátu českých spisovatelů a je mu obratem vyhověno,⁴⁰ taktéž do Svazu českých spisovatelů, belletristů Máj v Praze.⁴¹ V roce 1949 Syndikát českých spisovatelů zaniká a mění se na Svaz československých spisovatelů, Novák do něj podává přihlášku, kterou doplňuje velice podrobným životopisem.⁴² Nezachovala se odpověď funkcionářů, ale je pravděpodobné, že přijat nebyl, protože vydávání jeho knížek rokem 1948 ustalo⁴³, většina děl byla znovu vydána až po roce 1989, část nákladu románu *Mořská hvězda* z roku 1948 byla dokonce zničena, ačkoliv již byla připravena k vydání. Spolupráce s televizí skončila roku 1950, kdy se Novák stal kontrolorem v nakladatelství Naše vojsko. Zde působil až do roku 1953, kdy mu bylo Státní

³⁹ AM ÚL, fond Novák Jaroslav, inv. č. 1, vojenská vyznamenání, 1946.

⁴⁰ AM ÚL, fond Novák Jaroslav, inv. č. 11, Členská průkazka Syndikátu čes. spisovatelů, 1947.

⁴¹ AM ÚL, fond Novák Jaroslav, inv. č. 10, Legitimace Spolku čes. spisovatelů Máj, 1947.

⁴² Tento vlastní životopis byl jedním z hlavních zdrojů informací pro napsání této kapitoly. AM ÚL, fond Novák Jaroslav, inv. č. 14, Přihláška do Svazu československých spisovatelů, 1949.

⁴³ STUDENOVSKÝ, Tomáš a BLÁHA Josef. *Slovník českých autorů knih pro chlapce (a nejen pro ně)*. Praha, 2000. s. 100.

bezpečností doporučeno odejít pryč z Prahy, a to do Úžína u Ústí nad Labem, kde žil od roku 1954 až do konce života. Zde se také oženil se svou sestřenicí, Vlastou Mayerovou, která byla o 6 let mladší. Manželství vzhledem k pokročilejšímu věku obou manželů zůstalo bezdětné.⁴⁴

Od příchodu do Ústí nad Labem až skoro do své smrti se Novák zabýval distribucí a prodejem knih, po odchodu do důchodu v roce 1957 si tak přivydělával k relativně nízkému příjmu, který měl. O svých neutěšených finančních podmínkách se zmiňuje i dr. Rudolfu Plajnerovi, svému dávnému příteli a jednomu z vedoucích činitelů Junáka v dopise z 3. září 1960: „*Chtěl bych ještě dodat, že mám královskou penzi 713 Kčs měsíčně a že proto se ženou prodáváme v továrnách a na trhu knihy jako literární důvěrníci.*“⁴⁵ Kromě finančního přilepšení sloužila tato činnost manželům Novákovým jako vítaný zdroj knížek, které by si jinak nemohli dovolit koupit.⁴⁶

Jak je z výše uvedeného zřejmé, Novákovi se nevedlo úplně dobře, byl již starším člověkem, prodělal infarkt, z něj se však docela dobře zotavil. Také opakovaně komunikoval s nakladatelstvími, nicméně žádná z jeho knih nebyla přijata k tisku, poslední odmítnutou knihou byla v roce 1964 kniha *Ostrov velikého Tabu*, a to především z literárních důvodů. Vedoucí představitelé mu odpověděli toto: „*Váš rukopis je spíše materiálem než dílem. [...] Jenže napsat dnes román z opuštěného ostrova předpokládá nové formální postupy v kompozici, v syžetu, ve stylu i v jazyku. Zde jste zřetelně neuspěl, Váš rukopis působí jako dílo napsané před nějakými padesáti i více lety, přičemž to jistě Vaším úmyslem nebylo.*“⁴⁷ Sám Novák toto později přiznává a i ke konci života je rád za zpětnou vazbu bývalých členů jeho oddílu. Není mnoho autorů, kteří by toho i na sklonku života byli schopni: „*[...]až jsem začal poznávat, že kritici mají v mnohém pravdu. Opravdu jsem nasadil postavy podle modelu z roku 1908, opravdu jsem použil tehdejšího vypravování. O pravdu jsem použil dialogů, které měly vysvětlovat realie, jak se to dělávalo dřív atd. atd.*“⁴⁸ Jaroslav Novák zemřel na rakovinu žaludku v noci 14. března 1965.⁴⁹

⁴⁴ AM ÚL, fond Novák Jaroslav, inv. č. 17, Oddací list, 1954.

⁴⁵ AM ÚL, fond Novák Jaroslav, inv. č. 45, Dopis dr. Rudolfu Plajnerovi, 1960.

⁴⁶ Tamtéž.

⁴⁷ AM ÚL, fond Novák Jaroslav, inv. č. 71, korespondence s Československým spisovatelem, 1964.

⁴⁸ ŠANTORA Roman. *Skautský oddíl*, Praha 2014, s. 98.

⁴⁹ AM ÚL, fond Novák Jaroslav, inv. č. 20, Úmrtní list, 1965.

Jaroslav Novák – vychovatel

Výchově mladých chlapců ve skautské organizaci, při zákazech pak pod hlavičkou různých tělovýchovných jednot či vodáckých oddílů, zasvětil Jaroslav Novák prakticky celý svůj život. Aktivně působil jako vedoucí od roku 1913 až do své smrti v roce 1965. Po celou dobu první republiky byl vzorem desítkám chlapců, na rozdíl od mnohých jiných totiž uměl jít příkladem. Nikdy netvrdil, co by mladí měli dělat, ale sám to dělal (nikoliv „skaut by neměl pít a kouřit“, ale sám nikdy nepil a nekouřil). Byl také mistrem ve vymýšlení různých her, táborových činností a mnohých dalších aktivit. Nedá se mu upřít neustálý přísun invence a mnoho činností se dá dodnes uplatnit při mimoškolní výchově mládeže. Jedním příkladem za všechny je zkouška „Orlích per“, kdy ten, který zkoušku chce vykonat, nesmí 24 hodin promluvit, 24 hodin jíst a na celých 24 hodin musí odejít bez věci z tábora a nesmí být spatřen. Ve své první podobě tato zkouška vznikla již v roce 1916. Dodnes se na každém skautském táboře o tuto zkoušku pokouší většina dospívajících účastníků, jedná se o další nadčasový prvek, který Jaroslav Novák přinesl českému skautingu a který se používá dodnes. Sám Jaroslav Novák tuto zkoušku popisuje již v roce 1917 v časopise *Junák*⁵⁰. Typické pro Novákovu povahu je to, že chlapce nikdo nekontroloval, sami si hlídali, zda zkoušku splnili.

Dalším příkladem, který v pozdějších letech hodně rozvinul Jaroslav Foglar, jsou detektivní hry pořádané ve městech. Novák první uspořádal již v roce 1917, jmenovala se „Kurýr ve městě“. Při hře chlapci plnili různé úkoly po městě, měli zjišťovat čísla domů, luštit šifry a velké množství dalších úkolů.⁵¹ Ovšem největší Novákovo výchovné mistrovství bylo v tom, že uměl nečekaně reagovat na nenadálé situace. Jak na ty malé, každodenní, tak na ty velké, kupříkladu jeho geniální tah s přechodem „Pětky“ ze skautské organizace do Yachtklubu TJ Slavoj Vyšehrad, čímž zachránil oddíl na celou dobu komunistické éry.⁵² Mezi dalšími velkými počiny byly především prázdninové expedice s chlapci. První z nich byl již zmiňovaný tábor na

⁵⁰ NOVÁK Jaroslav. O tři orlí pera, *Junák* 6, 1917, č. 9, s. 90

⁵¹ Můžeme polemizovat o tom, zda se nejednalo o předchůdce dnes tolik oblíbených „escape roomů“ a detektivních městských her.

⁵² Novák sám řekl v roce 1948: „Není důležité, pod jakou vlajkou oddíl existuje, ale jakými principy se řídí a jakou činnost vykonává.“ ENGLICH, Ivan. Braťka jako organisátor. In: *Almanach Pětky ke stému výročí narození Jaroslava Nováka „Braťky“*. Praha, 1996. s. 39–42.

Makarské v Jugoslávii uspořádaný nedlouho po první světové válce, další podobné přišly ve třicátých letech. Novák sehnal v Jugoslávii loď, kterou si s oddílem pronajali a několik týdnů na ní křižovali kolem pobřeží. V dalším roce tuto expedici ještě ve větší míře zopakovali, kdy pluli ze Splitu až do Řecka. Tato dobrodružství opět posloužila kapitánovi oddílu jako podklad pro několik jeho knih.

Jako nejdůležitější body jeho působení u 5. oddílu skautů uvádím ty zcela mezní a dále ty, ze kterých později vznikla Novákova literární díla:

1913 – založení oddílu z pověření A. B. Svojsíka

1916–1919 – tábory na Berounsku – kniha *Skautská/Statečná srdce*

1934 – letní plavba po Jaderském moři – kniha *Pod bílými plachtami*

1935 – letní plavba ze Splitu do Řecka – *Knihy Mořská hvězda a Po stopách Odysseových*

1940 – od oddílu se musí distancovat z důvodu jeho vyšetřování Gestapem

1945 – návrat Nováka k oddílu

1947 – 5. oddíl natáčí celovečerní film *Na dobré stopě*

1949 – tábor v Tomanově dolině v Tatrách⁵³ – kniha *Tábor nad vodopády*

1954 – nucený odchod od oddílu do Úžina u Ústí nad Labem⁵⁴, tím končí Novákova éra v pražském 5. oddílu

Co se charakteru Jaroslava Nováka týče, byl oblíbeným vychovatelem, jeho povaha byla mírná. Jeho zástupce, Radim Palouš, o něm napsal, že: „...předváděl mistrovskou školu jak vychovávat bez mentorování, jak formovat bez indoktrinace.“⁵⁵ Novák sám uměl chlapcům vštípit svým přirozeným příkladem morálku, kladný vztah k lidem a k přírodě. Kupříkladu spisovatel Jiří Stránský na něj v *Almanachu* Pátého oddílu, který vyšel k příležitosti stého výročí narození, vzpomíná takto: „*Kluci z jeho předválečného oddílu tehdy byli stejnými kapitány a přístavními, jako byl on před válkou, každý by býval za ten svůj oddíl dal duši, a kolikrát se v řevnivosti oddílu jen s velkou námahou dala hledat bratrskost. Tu uměl vždycky najít Braťka, a ne evangelicky, dovedl šlehnout svým sarkasmem, dovedl útok změnit v plácnutí do vody, a když už to jinak nešlo, nastavil k útoku sebe sama, abychom se postupně naučili*

⁵³ Aby tento tábor mohl proběhnout, Jaroslav Novák zařídil v Národním muzeu, že tábor bude mít status „vědecké expedice“ zaměřené na botaniku, zoologii a geologii. Hoši měli své vědecké úkoly a soustavně se na ně připravovali po skoro celý rok.

⁵⁴ <https://vodni.petka.org/2014/03/bratka-a-jeho-zivot/> 22. 4. 2019

⁵⁵ PALOUSH, Radim. Braťkovo vychovatelské dílo. In: *Almanach Pětky ke stému výročí narození Jaroslava Nováka „Braťky“*. Praha, 1996, s. 34–38.

*poznávat stud z nepatřičného chování či jednání, aniž jediným slovem zamentoroval.*⁵⁶ Z osobních rozhovorů s lidmi, kteří se s Jaroslavem Novákem znali, vyplynulo, že uměl i v těch nejvypjatějších chvílích zachovat rozvahu, nezvyšovat hlas. František Nepil v předmluvě k Novákově knize *Zelené jezero* píše, že: „*Když už napětí bylo nesnesitelné, Braťka zvedl ruce do výšky, zabubnoval s nimi a zakřičel ‚Buch, buch, buch‘, čímž v sobě napětí uvolnil a mohl být opět klidný.*“⁵⁷

Na druhé straně, občas byla činnost oddílu podřízena Novákovu spisovatelskému záměru. Kupříkladu v roce 1931 pořádal tábor na Podkarpatské Rusi, na který vzal i Dušana Mendla, chlapce, který byl v tu dobu výrazně mladší, než ostatní členové oddílu, cesta pro něj byla velice náročná. Sám Mendl si to vysvětluje tak, že: „*To, že jsem se ocitl v této skautsky vyspělé společnosti, byla buď náhoda, nebo určitý Braťkův záměr. Braťka měl v té době ještě literární plány a možná, že přibrání malého kluka snad bylo pro osnovu díla o putování po horách potřebné.*“⁵⁸ Zda je tento předpoklad pravdivý se nedá úplně dobře zjistit, nicméně je pravda, že v mnohých Novákových knihách se vyskytuje nějaký mladší chlapec, který na počátku spíše nestihá, avšak postupně se vypracuje a získá si obdiv svých starších kamarádů.

I pokud by byla pravda, že Novák cíleně upravoval program oddílu, aby se mu hodil do knih, nikterak to nesnižuje jeho zásluhy o výchovu chlapců během celé první republiky i po válce. Novák byl zároveň velice nepraktický a do určité míry nešikovný. Kupříkladu si, už jako zkušený vodák a vůdce vodního oddílu, sbalil do lodi věci do malých krabiček a bedniček, které mu při prvním „udělání“ na Vltavě uplavaly po proudu a celý oddíl je dlouhou dobu lovil. Jeho velkým kladem byla racionálnost. Novák reagoval na to, co je důležité, uměl předvídat a byl schopen racionálního úsudku i v momentě, kdy byla situace velice vypjatá. Uměl najít pro oddíl vždy optimální řešení, které bylo zároveň pro chlapce dostatečně atraktivní a zároveň oddíl nasměrovalo „na bezpečné moře“.

⁵⁶ STRÁNSKÝ, Jiří. Braťka – pán vod. In: *Almanach Pětky ke stému výročí narození Jaroslava Nováka „Braťky“*. Praha, 1996, s. 76–78.

⁵⁷ NEPIL František. *Zelené jezero*, předmluva. Mladá Boleslav 1991

⁵⁸ MENDEL, Dušan. Osobní vzpomínky na Jaroslava Nováka – Braťku. In: *Almanach Pětky ke stému výročí narození Jaroslava Nováka „Braťky“*. Praha, 1996. s. 27–29.

Novákovo literární dílo

Literární dílo Jaroslava Nováka se rozpadá na tři hlavní linie – do první se řadí beletrie spolu se scénářistickou tvorbou, do druhé metodické a jiné příručky a do třetí časopisecká a redaktorská tvorba.

Jeho beletristickou prvotinou se stala v roce 1905 povídka *Osudy rodiny Kovářovy*. Novákovi bylo v té době 11 let, na povídce je znát záliba v dobrodružných románech, děj se odehrává na Kavkaze. Velice často (a to je jedním z jeho typických znaků i v pozdějších dílech) se Novák zabývá popisem krajiny, kterou sám nikdy nenavštívil. Příběh je velice jednoduchý, Novák se nepouštěl do složitých kompozic, děje není mnoho. Hlavními hrdiny je Kovář, jeho manželka, čtyři synové a dvě dcery, kteří se vydávají přes Rusko do Ameriky, aby tam začali nový život. Cestou je několikrát přepadnou banditi, Kovářovi je však vždy zneškodní.⁵⁹ Celá povídka je napsána velice jednoduše, naivisticky, úměrně 11letému chlapci.

V dalších letech se již Novák vypracoval a jeho první kniha v dospělém věku vyšla v roce 1921 a nesla název *Skautská srdce*. Je inspirována tábory Pětky, které se odehrály v letech 1916–1918 pod Plešivcem u Berouna.⁶⁰ Vyšla v legendárním pražském nakladatelství J. R. Vilímek, kde vycházely později i další Novákovy knihy. Kniha, jejíž celý název zní *Skautská srdce: dva měsíce života v lesním táboře lesních skautů*, pojednává o chlapci Jendovi, studentovi gymnázia, který ztratil maminku⁶¹ a který nemá co dělat o prázdninách. Peníze nemají, otec musí pracovat v obchodě. Ujmou se ho skauti, se kterými stráví úžasné dva měsíce na táboře. Tábor probíhá a Jenda si hledá cestu ke svým novým kamarádům. Tato kniha patří mezi Novákovy nejúspěšnější, pod stejným názvem byla vydána znovu v roce 1935, pod názvem *Statečná srdce* byla vydána ještě v letech 1942 a 1947, obě vydání u Vilímka, v roce 1969 v nakladatelství Růže v Českých Budějovicích a v roce 1992 v Leprezu. Na knize se skoro v každém vydání měnil podtitul, protože někdy skauting vadil vládnoucímu režimu, ať už nacistickému či komunistickému. Někdy podtitul zněl „dva měsíce života v lesním táboře“, jindy „dva měsíce v junáckém táboře“. Žádná z dalších Novákových knih se nedočkala tolik vydání jako právě *Skautská srdce*. Z korespondence

⁵⁹ AM ÚL, fond Novák Jaroslav, inv. č. 146, rukopis povídky *Osudy rodiny Kovářovy*.

⁶⁰ ŠANTORA, R. *Skautský oddíl*, str. 190.

⁶¹ Jedná se o zásadní Novákův autobiografický prvek.

s Vilímkovým nakladatelstvím je patrné, že Novák byl jako autor velice slušně hodnocen i finančně, kupříkladu za 4. vydání *Statečných srdcí* z roku 1947 dostal honorář 74 000 Kčs, kniha vyšla v nákladu 10 000 kusů.⁶² Je to také jediná Novákova kniha, která je napsána v ich-formě. Zásadním motivem je přeměna městského chlapce na skauta, který se vše potřebné naučil a na konci se z něj stane právoplatný skaut: „*Cítil jsem radost ze své síly a hrdost na své dovednosti a zkušenosti. Byl jsem přesvědčen, že si odtud přináším mnohou cennou zkušenost do života. Ale zase vše to udusila vzpomínka ne brzké rozloučení, na zánik toho, o mě po dva měsíce těšilo a zabavovalo... a přepadl mě smutek.*“⁶³ Je vidět, že kniha nekončí optimisticky, hlavní postava Jenda si dva měsíce tábora užívá, nicméně v poslední kapitole cítí smutek z návratu do běžného pražského života.

Další vydanou knihou byl v roce 1936 poloviční cestopis *Pod bílými plachtami*, a to pod pseudonymem Kapitán Braťka. Kniha je inspirována letní plavbou 5. oddílu vodních skautů po Jaderském moři. Novák zařídil pronájem plachetnice Gospa Poišana. Kniha je částečně napsána jako popis plavby, postavy v ní vystupují pod vlastními jmény a prožívají to, co chlapci ve skutečnosti prožívali. Kniha je krom ilustrací doplněna fotografiemi z plavby a na mnohých místech i podrobným popisem geografických zajímavostí. Pohybuje se tedy na hranici dobrodružného románu a cestopisu. „*V podvečer druhého dne odjíždí výprava autobusem do nedalekého Solinu. Zvolna končí parný den, když hoši kráčí po lučních pěšinách do mírného svahu, kde uprostřed zeleně leží trosky rozsáhlé římské metropole Salony, jež byla hlavním městem přímořské provincie dalmatské. Čiperný, asi dvanáctiletý klouček nabízí se za průvodce. Braťka, spíše ze žertu, jeho službu přijímá, ale hoch svým vystupováním i znalostmi budí za chvíli u skautů pozornost. Mluví chorvatsky, ale snaží se do toho вплést česká slova. Vytrvale však místo minulého času užívá budoucí: ‚Tady bude římska banja,‘ ukazuje na trosky starořímské lázně.*“⁶⁴

Ještě před druhou světovou válkou, v roce 1939, vyšla v nakladatelství Jan Kobes Novákova další kniha – *Zelené jezero*. Již předtím v roce 1937 rukopis Novák nabízel nakladatelství Vilímek, to jej však odmítlo a to z toho důvodu, že by se „*nehodil námětem pro nižší školní mládež*“.⁶⁵ Obálku vytvořil Zdeněk Burian, podobně jako u ostatních Novákových knih vydávaných v tomto období. Děj se opět odehrává na

⁶² AM ÚL, fond Novák Jaroslav, inv. č. 73, korespondence s nakladatelstvím J. R. Vilímek.

⁶³ NOVÁK, Jaroslav, *Statečná srdce*. Praha, 1942, s. 176.

⁶⁴ NOVÁK, Jaroslav. *Pod bílými plachtami*. Praha, 1936, s. 154

⁶⁵ AM ÚL, fond Novák Jaroslav, inv. č. 73, korespondence s nakladatelstvím J. R. Vilímek.

skautském táboře, nicméně je zde určitý přesah i mimo idylické trávení léta v dobrodružství. Chlapci v lese potkají dědice přilehlého panství, který se jim svěří, že jej chce jeho teta společně s ošetřujícím lékařem otrávit. Celková nálada je temnější, než u ostatních děl, kniha je, jak již napsal v dopise Vilímek, určena spíše starším čtenářům. Unikátní na této knize je, že v ní je poprvé popsána celotáborová hra, jev, který se dodnes používá na většině skautských táborů. *Zelené jezero* se dočkalo dalších vydání v letech 1942 (vydal opět Jan Kobes), 1948 (Melantrich) a 1991 (Šebek & Pospíšil)⁶⁶.

Během druhé světové války vyšly Novákovi další 2 knihy – v roce 1942 se jednalo o knihu *Vlád'a Nebojsa* (Jan Kobes). Je to dílo méně skautské a hodně dobrodružné, pro Nováka poměrně atypické. V roce 1944 mu vyšla kniha *Bílá ruka* (Jan Kobes). Tato kniha má určitý přesah do sociální sféry, pojednává totiž o postiženém chlapci, který se toužil začlenit do kolektivu. To je pro Novákovu tvorbu unikátní, je to nejméně dobrodružný román z jeho tvorby. *Bílá ruka* je velice nadčasová kniha, která svou dobu předběhla v určitém druhu inkluze o mnoho desítek let, postupy, které v ní jsou popsány, se mnozí pedagogové snaží aplikovat dodnes.⁶⁷ Jedná se o zajímavou knihu, o které kupříkladu hudební skladatel Jarmil M. Burghauser (v té době zástupce vůdce Foglarovy Dvojky) napsal dopisem v roce 1944 toto: „*Musím hned říci, že jsem byl doslova nadšen. Jsem opravdu na rozpacích, nemám-li ji označit za Tvou nejlepší knihu.*“⁶⁸

V poválečných letech pokračoval Jaroslav Novák ve spisovatelské práci, zabrousil opět do jiného prostředí – v roce 1947 vyšel v časopise *Junák* sci-fi román *Závod o Měsíc*. Novák jej vydal pod pseudonymem Jan Hvězda. Kniha pojednává o soupeření Rusů a Američanů, kdo dobude dřív Měsíc. Dodnes je mezi fanoušky sci-fi žánru hodnocena poměrně kladně⁶⁹ a Novák je občas řazen tímto dílem mezi takové autory, jakým je například Jan Matzal Troska. Sám ale cítil, že jeho největší silou je psaní knih z oddílového prostředí. V roce 1948 vyšel jeho román *Mořská hvězda* (Jan Kobes), který vypravuje velice podrobně o cestě z roku 1935. Pojednává o dobrodružství chlapců, kteří se plaví na lodi podél jugoslávského a albánského pobřeží, míří do Řecka, za Odysseem na Ithaku. Doprovází je jen dospělý kapitán Braťka a jeho zástupce. Kniha se dočkala dalšího vydání až v roce 1995 (Leprez).⁷⁰ Opět se jedná o

⁶⁶ NOVÁK, Jaroslav. *Zelené jezero*. Praha, 1942.

⁶⁷ NOVÁK, Jaroslav. *Bílá ruka*. Praha, 1944.

⁶⁸ AM ÚL, fond Novák Jaroslav, inv. č. 25, korespondence s Jarmilem M. Burghauserem.

⁶⁹ <https://www.legie.info/kniha/8748>[8. 12. 2019].

⁷⁰ NOVÁK, Jaroslav. *Mořská hvězda*. Praha, 1995.

román s cestopisnými prvky, ty jsou často podány „přednáškou“, kterou si pro ostatní připraví některý z chlapců. „Vysvětlil, že *Drač* je už dva a půl tisíce let staré město, bylo založeno roku 625 před Kristem řeckými vystěhovalci z Korintu a Korfu. Tehdy se jmenovalo Epidamos a zúčastnilo se peloponéských válek. Po čtyřech stech letech se ho zmocnili Římané, nazvali ho *Dyrrhachium* a udělali z něho významné obchodní místo, protože leželo na důležité silnici, nesoucí jméno *Via Egnatia*. Vedla z Itálie na Balkán, do Byzance a Malé Asie a byla nejdůležitější římsko-řeckou obchodní cestou.“⁷¹ *Mořská hvězda* byla poslední Novákovou knihou, která vyšla za jeho života. Po roce 1948 byl vyšetřován Státní bezpečností a nebylo mu umožněno publikovat, ačkoliv se o to ke konci života snažil, nabízel své rukopisy do Nakladatelství dětské knihy, žádný však nevyšel, dokonce sazba pokračování *Mořské hvězdy*, románu *Po stopách Odysseových*, byla rozmetána na počátku padesátých let.

Po Novákově smrti vyšlo jen další vydání *Statečných srdcí* v roce 1969, po dalším zákazu Junáka opět nic. Až po roce 1989 se dočkaly dalšího vydání mnohé z jeho knih (*Zelené jezero*, *Statečná srdce*, *Mořská hvězda*, *Zelené jezero*), vyšly ale i některé knihy, které předtím vyjít nemohly. První z nich byli *Hoši na řece* (Lepres), kteří vyšli z rukopisů *Hoši na řece* a *Smích na řece* v roce 1993. Je opět odlišný od ostatních prací, jedná se totiž o přepis deníku, který si psali dva členové oddílu, Sába a Dána, na putování po Lužnici, Nežárce a Vltavě v roce 1946. V psaní se střídají, mnohdy se přidávají i další členové oddílu, včetně kapitána Braťky.⁷² Hned následující rok, tedy 1994, vyšla Novákovi kniha *Tábor nad vodopády* (Leprez). Pojednává o expedici na Slovensko, kterou oddíl podnikl v roce 1949 pod záštitou Národního muzea. V podstatě se jedná jen o lehce upravený kronikový zápis celého tábora, čímž je podmíněn i slabší příběh a ne úplně dobře vykreslené postavy. Kniha vyšla z Novákovy pozůstalosti, k tisku ji připravil skaut, spisovatel a ekonom Otto Janka, který je uváděn jakožto spoluautor.⁷³ Poslední knihou, která byla vydána, je pokračování románu *Mořská hvězda – Ve stopách Odysseových* (Leprez). Tato kniha byla již na konci čtyřicátých let připravena k vydání, její sazba ale byla rozmetána. Naštěstí se dochovala v kompletním rukopisu, který se nachází v archivu⁷⁴. V nové podobě vyšla v roce 1996. Děj je velice obdobný jako u *Mořské hvězdy*, popisuje tentokrát cestu chlapců kolem pobřeží Řecka. Kniha je proložena citacemi z Homérovy *Odyssey*, kterou má s sebou

⁷¹ NOVÁK, J. *Mořská hvězda*, s. 118.

⁷² NOVÁK, Jaroslav. *Hoši na řece*. Praha, 1993.

⁷³ NOVÁK, Jaroslav. *Tábor nad vodopády*. Praha, 1994.

⁷⁴ AM ÚL, fond Novák Jaroslav, inv. č. 148, *Mořská hvězda*, rukopis románu I. a II. díl, před r. 1948.

jeden z mladých námořníků a zároveň je místy vtipným a milým způsobem parafrázována samotnými postavami: „*Odyssea tahle výzva pořádně naštvala. ‘Myslel, že si z něj Fajáci dělají legraci, vymlouval se taky na únavu po přestálých útrapách. [...] Vzhledna posupně na něj věhlasný řekne Odysseus:*

Hosti, mluvils nepěkně, mladík zdáš se býti zpupný.

Ke hněvu roznítil v milených jsi prsou moje srdce,

beze všeho řádu mluviv.

*Tvá jměte řeč mě v prsou, poněvadž mě rozezlila výtka*⁷⁵

Dle našeho názoru se jedná o velice kvalitní pokračování *Mořské hvězdy*, spolu s ní tvoří jedny z nejnápaditějších Novákových knih.

Další, byť trochu okrajovou, součástí Novákovy beletristické tvorby je psaní scénářů. Pro československý film napsal dva, z nichž byl, především kvůli komunistickému převratu, realizován jen jeden – film *Na dobré stopě*, který vznikl v roce 1947. Film je poměrně poutavý i v dnešní době, dialogy jsou na svou dobu moderně pojaté a film má i pro dnešního diváka zajímavý spád. Tomu také napomáhá přítomnost hereckých „hvězd“ té doby – Stanislava Neumanna, Ladislava Boháče či Ladislava Herberta Struny. Děj pojednává o chlapci Edovi, který se vrací z válečného totálního nasazení a je podezříván svými vrstevníky, se kterými je na skautském táboře, z kolaborace s pašeráky. Postupně si získává jejich důvěru i přátelství. Na filmu je bohužel patrné to, že byl dotočen až v roce 1948, kdy jeho obsah ovlivnil komunistický převrat. Také se dlouho nepromítal, byl brzy zakázán.

Především v mladším věku Novák působil ve vedení skautské organizace a byl jedním z prvních autorů různých metodických příruček. Již v roce 1917 vyšla jeho *Junácká příručka*, která na svých 20 stránkách popisuje základy metodické práce ve skautském oddíle.⁷⁶ Tuto příručku Novák vydal pod jedním ze svých pseudonymů – Neander. I v dalších letech působil jako autor mnohých metodických a pedagogických publikací. V roce 1919 napsal spolu s A. B. Svojsíkem *Podrobné pokyny k provádění junáctví s hochy*. Jednalo se o 37stránkový text, ve kterém autoři například popisovali průběh skautské schůzky, výletu a tábora. Na vydání další Novákovy příručky bylo nutno počkat až do roku 1937, kdy vyšly hned 3 publikace, na kterých se podílel. V první řadě to byla *Nováčkovská*, což byl krátký, 16stránkový dokument, ve kterém

⁷⁵ NOVÁK, Jaroslav. *Po stopách Oddyseových*. Praha, 1996.

⁷⁶ NOVÁK Jaroslav. *Junácká příručka*. Praha, 1917.

autoři (Svojsík, Novák, Elstner) popisovali, co vše musí splnit nově příchozí člen, aby se mohl stát skautem. Dále se jednalo o *Radosti a taje skautingu*, opět příručka pro nováčky. Třetí příručkou bylo *Skautské divadlo*, stručné pokyny k dramatické výchově při skautské činnosti, pořádání táborových ohňů a jiných podobných aktivit. Mimo jiné v nich Novák viděl způsob, jakým si oddíly mohly opatřit peníze potřebné k jejich činnosti.

V roce 1938 vyšla Novákova jediná vodácká příručka – *Skauting na vodě*. V té se objevují velice podrobné pokyny pro vodní skauty (odnož Junáků, kteří se krom klasické skautské činnosti zabývají i vodáctvím, plachtěním apod.). Je v ní popsána metodika, jak správně vést oddíl vodních skautů, náměty na činnost či speciální vodácké zkoušky.⁷⁷ Po druhé světové válce pokračoval Novák ve vydávání svých metodických děl, v roce 1946 vyšly 2 příručky – *Junácká družina základem Junácké výchovy*, ve které autor zmiňuje dnes běžně akceptovaný model skautské výchovy, tedy družinový systém, kdy spolupracuje skupina podobně starých dětí pod vedením jednoho z jejich vrstevníků (tzv. rádce). Druhou byly *Radosti a taje Junáctví*, které v roce 1946 vyšly hned ve 2 vydáních. Posledním dílem J. Nováka, které vyšlo až po autorově smrti, po druhé obnově Junáka v roce 1968, byla *Junácká družina*. V této knize Novák navazuje a rozšiřuje svou práci z roku 1946.

Důležitou částí Novákovy literární tvorby je redaktorská činnost, především ve skautských časopisech. Od roku 1919 byl redaktorem časopisu *Junák*, v této pozici vytrval až do jeho zákazu v roce 1940. Od roku 1930 byl vedoucím redaktorem, který zodpovídal za celý jeho obsah. Úplně první články Jaroslava Nováka vyšly v časopise *Skaut* v roce 1917 a týkaly se činnosti V. oddílu. První reportáží byl popis 28. října 1918, který prožíval jako 16letý mladík spolu s přáteli v centru Prahy.⁷⁸ Novákovi je nutno přiznat, že jakožto novinář byl velice talentovaný, měl cit pro situaci, kterou uměl velice trefně a zároveň vhodně popsat. Skaut, právník, spisovatel a politický vězeň Jiří Navrátil o něm píše: „*Zážitky ze skautské služby převratovým orgánům startující Československé republiky spojuje dějová linka, líčení se neuchyluje k těžkopádným popisům, ale přináší fakta zcela moderně pomocí akce, nechybí dramatická scéna a řešení určitého problému a v pozadí celku stojí názor a postoj autora a to bez jakékoli deklarativnosti, bez proklamací a dutých frází, o něž v té době zcela jistě nebyla nouze*

⁷⁷ NOVÁK Jaroslav. *Skauting na vodě*. Praha, 1938.

⁷⁸ NOVÁK, Jaroslav. Zápisky z revolučních dnů. *Skaut*. 1919; 5(2,3).

*(jak lze snadno ověřit v celém tehdejší tisku, zejména v úvodnicích českých deníků). Svůj zápal pro věc, oddanost svobodné vlasti i skautingu J. Novák vyjádřil, aniž by svůj názor vnucoval.*⁷⁹

Ve výtiscích tehdejšího časopisu Skaut je obtížné příspěvky Jaroslava Nováka najít, protože psal pod zkratkou -jn-, pod kterou ale působil i spolupracovník A. B. Svojsíka a jeden ze spoluzakladatelů Junáka, pedagog a překladatel Jan Novák.

V 7. ročníku měl Jaroslav Novák na starosti rubriku „Skautské hry“, ve které nejprve popisoval činnost svého vlastního oddílu, později čerpal i z jiných skautských oddílů. Jaroslav Novák v té době je již placeným tajemníkem svazu Skautů, nemá proto potíž s existencí. V té době již oba hlavní tvůrci časopisu (Svojsík a Jan Novák) nestíhali řešit vše, co kolem časopisu bylo třeba, Jaroslavu Novákovi svěřovali čím dál větší díl, stal se členem redakční rady a prokázal svůj talent jak v psaní vlastních článků, tak ve spolupráci s externisty. Jedním z jeho nejkladnějších povahových rysů bylo to, že se nebál dát šanci mladým autorům. Na rozdíl od mnohých jiných neměl obavu, že by mohl některý z nich být lepší než on sám. Dával jim šanci, aby v rubrikách, které měl Novák na starosti, ukázali, co umí. Jedním z nich byl již zmíněný Jaroslav Foglar, který v časopise *Skaut* (hlavně v rubrice „Mládež a kultura“) publikoval své první povídky. Novák se snažil, aby se časopis stal z předplatitelského měsíčníku kolportážním čtrnáctidenníkem, v budoucnu snad týdeníkem. Hlavní motivací pro něj bylo lepší šíření skautské myšlenky „neskautům“. Kvůli finanční krizi se toto povedlo až v roce 1940, ale pouze na 5 čísel, poté došlo již k zákazu Junáka. Po druhé světové válce se do čela časopisu vrátil, ale v roce 1948 jej byl jakožto nekomunista nucen opustit. Je nutno připustit, že Novák by se v období první republiky pravděpodobně uživil jako velice slušný redaktor některého z deníků, nikdy jej to však nelákalo, raději pracoval s mládeží a redaktorské práci se věnoval jen okrajově, což popisuje opět Jiří Navrátil ve svém příspěvku: „Jaroslav Novák prokázal předpoklady stát se vynikajícím a zřejmě i populárním novinářem. Avšak věnoval je "pouze" mladým lidem a zůstal věrný službě skautskému hnutí.“⁸⁰

Zároveň byl vždy redaktorem oddílových časopisů, které vydávali sami skauti, které Novák vedl. Jeho oddíl vydával časopis s proměnlivými názvy (*Veslo*, *Kormidlo*, *Aršík*) skoro po celou dobu, kdy jej Novák vedl. Po jeho nuceném odchodu do Ústí nad

⁷⁹ NAVRÁTIL, Jiří. Novinář Jaroslav Novák. In: *Almanach Pětky ke stému výročí narození Jaroslava Nováka „Bratky“*. Praha, 1996. s. 19–26.

⁸⁰ Tamtéž.

Labem začal s chlapci z vodáckého oddílu vydávat časopis *Plaváček* a sám do něj až do své smrti přispíval. První Novákův časopis začal vycházet již v roce 1919, původně nebyl určen členům oddílu, ale ostatním činovníkům a jmenoval se *Listy pro junácké vůdce*. Celý jej původně psal Novák a objevovaly se v něm různé metodické tipy, návrhy činností s chlapci a další užitečné články. Dochována jsou 2 čísla z roku 1919, dále byl tento časopis nahrazen časopisem *Vůdce*, který vycházel až do roku 1939 a Novák do něj často psal. Dalším, hned následným, časopisem byl *Aršík*. Jednalo se o věstník, kde byly především popsány akce, které oddíl čekají. Opět jej celý psal Bratřka a cyklostylovaný rozdával členům a rodičům.⁸¹ Samotný tištěný časopis *Veslo*, do kterého již nepřispíval jen Novák, ale i chlapci z oddílu, začal vycházet až v roce 1938. Vyskytovalo se v něm i velké množství fotografií, mezi členy Pětky byli mnozí zruční fotografové, nejvýznačnějším byl Ladislav Sitenský.

Chlapectví a chlapecký hrdina v meziválečné tvorbě Jaroslava Nováka

Tvorbu Jaroslava Nováka musíme vnímat jen jako jednu z mnoha složek jeho hlavní činnosti, jíž byla práce s mládeží. Byl především skvělým vychovatelem, tato jeho vlastnost se prolíná do každé z knih, které jsou druhotným prvkem, který sloužil k výchovným cílům. V *Zeleném jezeře* kupříkladu píše: „*Přeji si, abyste byl na táboře společníkem mého syna, poněvadž dobrý příklad je nejlepším vychovatelem a vy na něho budete jistě mít dobrý vliv.*“⁸² Z této ukázky je patrné, jakým způsobem Jaroslav Novák uvažoval. Chtěl ukázat čtenářům, že se sami mají ve svém chování a vlastnostech zlepšovat, přičemž postupná proměna jeho literární postavy je prostředkem, který k tomuto cíli vede. Čtenář měl vnímat Novákovy postavy jako svůj vzor, ke kterému vzhlíží a snaží se jeho činy napodobovat. To je pravděpodobně také důvodem, proč se mezi Novákovými hlavními postavami nevyskytují žádné záporné postavy, prakticky všichni hoši z oddílu jsou až exemplárně kladní. Dle našeho názoru to nepůsobí realisticky a je to určitý druh literární neobratnosti, byť Jaroslav Novák tento způsob tvorby postav zamýšlel.

Podobné vykreslení najdeme i v knize *Statečná srdce*. Chlapci najdou v lese ležet tuláka Jozku, kterého bez jakéhokoliv odmlouvání odnesou na nosítkách do

⁸¹ ŠANTORA, R. *Skautský oddíl*, s. 126.

⁸² NOVÁK, J. *Zelené jezero*, s. 23.

vzdálené obce, odkud jej odvezou vlakem do Berouna k lékaři: „*Nebylo by lepší ho nechat v táboře do rána? Ne! Kde by tu zůstala naše pohotovost k činu? Zanedbání několika hodin může zraněného stát život... Ač to byla velká oběť, přece jen to bylo od těch hochů správné jednání. Nedostane se jim za to odměny, ale ta jim sama vzklíčí v hlubinách srdce a pocítí ji jako blahé uspokojení nad sebou samými...*“⁸³ I touto ukázkou chtěl Jaroslav Novák vychovávat a ukázat čtenářům, že i přes osobní nepohodlí je nutno se rozhodnout správně. Rozuzlení této situace potvrzuje tuto domněnku, Novák píše: „*Jozka tu zůstal a hoši se vrátili vlakem domů. Byli unaveni, hladovi a nevyspalí, ale z očí jim zářila radost i hrdost nad vykonaným dobrým skutkem.*“⁸⁴ Celý text působí archaicky, je to dle našeho názoru Novákova nevyzrálost, jedná se o literární prvotinu, kterou napsal v relativně mladém věku. Je zvláštní, že v textu ani pro pozdější vydání neudělal žádné úpravy, tato působí v porovnání s autory téhož období kostrbatě.

Obdobné je to s vykreslením postav. Jaroslav Novák hodně sázel na skupinovou konfiguraci, kdy pro něj oddíl byl mnohem důležitějším než jednotlivec. Ukazuje to především v knihách, kde vystupuje celý oddíl, jednotlivci nejsou akcentováni a dozvídáme se o nich jen kusé informace. V knize *Mořská hvězda* například píše: „*Kozel, stejně starý jako Ondřej, jen trochu vzteklejší, mu vážně odporoval.*“⁸⁵ O moc víc informací se o Kozlovi v celé knize nedočteme, byť se vyskytuje v celé knize, kupříkladu ve scéně, kdy se opět dohaduje s Ondřejem: „*Vystřelili si z tebe!*“ radoval se škodolibě Kozel. „*Já to hned věděl, že v tom něco je. Ted' abys ten list vytrhl i se jmény profesorů. A mně ses smál, že musím zůstat na lodi...*“⁸⁶ Přejde nám pravděpodobně, že Novák charakteristiku jednotlivců potlačil právě z toho důvodu, aby ukázal, že hlavní je skupina.

Poněkud jiná situace je v knihách, které mají hlavního hrdinu. Jedná se především o knihy *Skautská (Statečná) srdce* a *Zelené jezero*. Kupříkladu hlavní postava Jenda ve *Statečných srdcích* je popsán více do hloubky. Je popisován průběžně v celé knize kupříkladu takto: „*Byl jsem nesmělý samotář bez důvěrnějšího přítele... Většinu dne byl jsem odkázán sám na sebe, a proto mými nejlepšími přáteli byly knihy... Ve škole jsem dobře prospíval, ale jinak jsem byl nešika a trochu se stranil lidí. Kamarádi ve škole se mi proto zhusta vysmívali, pokřikující na mne ‚profesore!‘ nebo*

⁸³ NOVÁK, J. *Statečná srdce*, s. 116.

⁸⁴ Tamtéž, s. 117.

⁸⁵ NOVÁK, J. *Mořská hvězda*, s. 7.

⁸⁶ NOVÁK, J. *Ve stopách Odysseových*, s. 41.

„knihomole!“ a to mě často velice mrzelo, neboť jsem byl velmi citlivý.“⁸⁷ V žádné z knih, ve kterých vystupuje oddíl jako celek, není do takových to podrobností vylíčena žádná z postav. Nicméně v dalších částech knihy se již žádný další hlubší popis hlavního hrdiny nevyskytuje.

Mírně odlišný styl tvorby postav má kniha *Bratrstvo bílého klíče* prozaika a dramatika Františka Langera, byť téma je obdobné jako u knih Jaroslava Nováka – chlapani a jejich parta. Langerova kniha má jen mírný výchovný přesah, a to hlavně ve vykreslení ideální chlapecké skupiny – party. Povahy jednotlivých členů jsou vykresleny postupně, kapitoly na sebe pevně nenavazují a v každé kapitole hraje hlavní úlohu jeden z chlapanů, kterého poznáme blíže. Taktéž většinou nemají popsáné žádné charakterové vady, jednají vždy jako hodní chlapani, nicméně v porovnání s Jaroslavem Novákem jsou uvěřitelnější. Kupříkladu chlapek Bondy má podnikavého ducha, umí si vždy poradit, ale chtěl by být hudebníkem. Jeho touha je vylíčena v následující ukázce: „*Čím pak chcete být, pane Bondy, až vystudujete?*“ *ptal se strýc Jarkova kamaráda [...]. „Komponistou nebo dirigentem,“ odpověděl uctivě Bondy, [...]. Strýc přikývl. „Ale z hudby se nezbohatne.“ „Já vím, pane,“ řekl hoch a oči mu zasvítily. „Ale hudba je to nejkrásnější na světě.“*“⁸⁸ O jiném chlapani, Culíkovi, se kupříkladu dozvíme, že nikdy nemohl být s chlapani až do konce, protože: „*o sedmé se vracela paní Brožová z práce. Culík už od čtyř let neměl tatínka.*“⁸⁹ Tento příběh pokračuje tím, že se *Bratrstvo* dostane do potyčky s vinohradskou partou, kterou pomůže právě Culík vyhrát. Myslí u toho na maminku a na to, že by se o něj bála, kdyby nebyl včas doma: „*...ted' klusal udýcháný, ušpiněný, potlučený a udřený, ale dokonale šťastný k domovu. Jeho přátelé mu sotva stačili. Přece jen přijde domů včas, umyje se a převlékne, než přijde Dušinka.*“⁹⁰ František Langer své postavy popisoval do větší hloubky než Jaroslav Novák, to napomáhá značnějšímu vtažení do děje a vžití se do postav. Je to také důkaz jeho jazykové vyjrátosti, nutno ovšem konstatovat, že *Bratrstvo bílého klíče* není jeho rané dílo, měl tedy velké zkušenosti, což se o Jaroslavem Novákovi říci nedá, obzvlášť u prvních děl je pojetí postav archaické i s přihlédnutím k době, kdy knihy vznikly.

U obou srovnávaných autorů je patrné značné sociální citění. V Novákových dílech se taková situace vyskytuje kupříkladu v knize *Hoši na řece*, kde Jaroslav Novák

⁸⁷ NOVÁK, J. *Statečná srdce*, s. 6.

⁸⁸ LANGER, František. *Bratrstvo bílého klíče*, Praha, 2016 s. 49-50.

⁸⁹ Tamtéž. s.51.

⁹⁰ Tamtéž. s. 69.

popisuje scénu, v níž chudá babička dala chlapcům na cestu alespoň brambory. Někteří hoši nechápou, proč si brambory na cestě raději nekoupili. Jedna z postav vysvětluje: „*Ty jsi ale dubový špalek! Vždyť babičku mrzelo právě to, že nám nemá co dát. Takhle alespoň mohla říci: nejsem přeci jen takový nuzák, aby ti kluci ode mě museli jít s prázdnou. Nedala jsem jim moc, ale ty naše brambory s kozím syrečkem, ty jim budou jistě chutnat.*“⁹¹ Pro Jaroslava Nováka, který prožil dětství v chudobě, byla sociální témata jistě nosným námětem. Jsme toho názoru, že smrt matky v dětství a nucený odchod ze studií značně ovlivnily Novákovu literární tvorbu, kupříkladu výše zmíněná scéna patří mezi nejautentičtější formulované části knihy. Zároveň, jak je u Jaroslava Nováka typické, má výše popisovaná scéna s babiččinými bramborami výchovný charakter. Chlapci si sami mezi sebou vyjasní, co je správné, nepotřebují k tomu vedoucího, starší hoši vysvětlují důležité morální a etické záležitosti těm mladším.

Již v Novákově prvním vydaném díle *Skautská srdce* se můžeme setkat s autobiografickým prvkem – hlavní postava, Jenda, je poloviční sirotek, matka mu zemřela a otec tvrdě pracuje, aby uživil rodinu a zajistil synovi možnost udržet se na studiích a jet někde na prázdniny. Jak sám Jenda v knize praví: „*Denně jsem slyšel své spolužáky, jak se již těší na prázdniny, kdy se rozjedou po venkově, a budou po dva měsíce volně pobíhat lesy i poli, nebo někteří i cestovat... I nejchudší se těšili, že odjedou k příbuzným [...]. Jak jsem neměl být smuten, když jsem nemohl doufat, že o prázdninách opustím Prahu, ač i ve mně bouřila touha rozlétnout se ven ze zdí, ven do širého světa.*“⁹² Obdobné cítění je v knize *Mořská hvězda*, kde již ve 3. kapitole chlapci objeví v podpalubí černého pasažéra – chudého místního hochu. Kapitán (alter ego Jaroslava Nováka) jej nechá v nejbližším městě vysadit, ale má pro jeho chudobu velké pochopení. Zároveň ho nepředá úřadům, ale nechá jej utéct, takže se hoch vyhne zatčení. Novákova laskavost a smysl pro spravedlnost je typickým jevem, vždy se ve svých dílech snaží vyřešit situace po dobrém, byť by jednodušším řešením byl autoritativní postoj. Tento postoj vychází z jeho povahy, jeho literární postavy jsou stejné, jako byl on.

I v další Novákově knize – *Zeleném jezeře* – se dočteme o lidské chudobě: „*Ach bože, vždyť já přijdu o střechu nad hlavou! Mám se hned stěhovat ze starý hájnice. Na zámku to prý potřebují pro nějaké letňáky... Můj věrně sloužil dvacet roků, až ho*

⁹¹ NOVÁK, J. *Hoši na řece*. s. 79.

⁹² NOVÁK, J. *Statečná srdce*. s. 5.

revmatismus dostal do hrobu a nyní mne chtějí vyhodit z té díry, kde jsem tolik roků bydlila? Co já si jen počnu? Vždyť s těmi pár groši, které vydělám, sotva opatřím dětem brambor do huby a kus hadru na obléknutí.“⁹³ Tyto věty pronáší sousedka a stejně jako v předchozích případech se Novák nesnaží situaci vyřešit, nýbrž staví své literární postavy jen do rolí pozorovatelů.

I při cestách po cizích zemích, ve kterých se děj odehrává, se postavy setkají s chudobou. Toto je vykresleno kupříkladu v knize *Ve stopách Odysseových na ostrově Ithaka*. Tam část postav potká chudou domorodkyni, která jim poradí cestu ke studánce, na oplátku od nich něco chce: „*Chce jíst, dej jí něco!*“ překvapeně a teď už i soucitně zvolal Sluka. *Janko tedy vytáhl zbytky suchého salámu a bílého chleba, který schovával pro zpáteční cestu. Stařena dychtivě drapla po jídle a vycenila několik žlutých zubů na znamení vděčnosti. [...] ,Mají tu asi bídu!*“ vzdychl Míla. *„Ano, ta jistě nepátrá po Odysseovi,“* přikývl Sluka. *[...] ,Krásy ani mytologie se nenajedí,“* souhlasil Janko. *„O takové věci se starají jen najedení lidé.“*⁹⁴ Opět se můžeme přesvědčit o „nedotaženosti“ takové výpovědi. Dalo by se na ní jistě výrazněji stavět a myšlenku rozvinout. Novák nic takového neudělal. Domníváme se, že to byl jeho autorský záměr, přijímat věci tak, jak jsou.

Sociální citění Františka Langera má poněkud jiný styl. S přihlédnutím k hospodářské krizi 30. let, při níž se *Bratrstvo bílého klíče* odehrává, dochází k četným situacím, které Langer neotřelým způsobem popisuje. Například v kapitole *Bratrstvo pomáhá chudému živnostníkovi* se chlapci rozhodnou pomoci tatínkovi svého spolužáka. Podobná pomoc se vyskytuje na několika místech knihy a je vždy nezištná. „*„Ted’ jsme všichni oblečeni a najedeni,“* chlubil se Souček, *„a tatínek najal ve dvoře dílnu. A to všechno je zásluha tady...“* ,*Pst,“* zarazil jej Bondy, *„o Bratrstvu se nesmí přece ani pípnout.“*“⁹⁵ Pro chlapce je mnohem důležitější, aby jejich parta zůstala v tajnosti, než to, aby sklidili uznání svého okolí. Dalším takovým místem je kapitola s mladým boxerem. V ní se Bratrstvo snaží všemožně pomoci boxerovi, který se bojí přijímat rány. Ten přišel o vše, nemá ani domov: „*Adresu, mládenče? Kde bych ji sebral. Spím teď, kde se dá. Je teplo, tedy i za zdí. Ale budu sem chodit se hlásit každý*

⁹³ NOVÁK, J. *Zelené jezero*. s. 97.

⁹⁴ NOVÁK, Jaroslav, *Ve stopách Odysseových*, s. 125.

⁹⁵ LANGER, F. *Bratrstvo bílého klíče*, s. 48.

*den. Je to tak dobře?*⁹⁶ Půjde nám pravděpodobně, že se sociální jevy v knize několikrát opakují proto, že byl František Langer lékařem. Toto povolání v sobě zákonitě nese určitou míru altruismu, která je v literární tvorbě Františka Langerova patrná.

Rozdíl mezi oběma autory sledujeme v tom, že Jaroslav Novák chudobu popisuje a vnímá ji jako situaci, kterou je nutno přijmout jako fakt („*Jsem chudá, ale ne natolik, abych klukům nemohla něco dát*“). Langer nechává chlapce obětem hospodářské krize pomáhat, jak jen to je v jejich silách, vždy nakonec najdou nějaké řešení, které postavám pomůže, ačkoliv situace jsou někdy poměrně složité.

⁹⁶ Tamtéž. s. 155.

Závěr

V první kapitole bakalářské práce jsme sledovali vznik a vývoj českého Junáka a rozdělení skautské literatury s přihlédnutím na literaturu období po vzniku organizace. Historie Junáka je velice dobře popsána v mnoha publikacích a příručkách, shrnuli jsme ji jen velice stručně, popsali jsme vznik Junáka a význam Antonína Benjamína Svojsíka, který je zásadním činitelem dodnes.

Dále jsme se zaměřili na skautskou literaturu, která není s výjimkou beletrie příliš zmapovaná. U příruček a řádů jsme vycházeli především z dobových pramenů. Beletrii jsme charakterizovali a zařadili ji do kontextu dobrodružné literatury pro mládež. Skautská literatura má v rámci dobrodružné literatury svá specifika – je hodně zaměřena na zidealizovaného hrdinu a na uzavřené prostředí, které funguje jako katalyzátor postav. Jaroslav Novák byl typickým představitelem skautské literatury 1. poloviny 20. století, ve většině svých děl stavěl kolektiv nad jednotlivce. Jednotlivec je u Nováka zpravidla exemplárně kladný.

Život Jaroslava Nováka jsme prostudovali především z přímého archivního výzkumu, to považujeme za největší přínos naší práce. Je totiž nutno říci, že literatury, která by se přímo týkala osoby Jaroslava Nováka, existuje minimum, o jeho díle nikdy nebyla napsána žádná vědecká ani kvalifikační práce. Jedná se o překvapivou skutečnost, jelikož Novák napsal přes deset knih, některé z nich byly vydány dokonce několikrát, a to ve velkých nákladech. Je jen velice málo kompendií, která Jaroslava Nováka zmiňují. Naštěstí jsme v Archivu města Ústí nad Labem objevili spisovatelovu velice obsáhlou písemnou pozůstalost, ze které jsme mohli čerpat. Je zajímavé, že se dochovala i rozsáhlá Novákova korespondence, ať už soukromá, či pracovní.

V kapitole, která se zabývá dílem Jaroslava Nováka, jsme zjistili, že velikost jeho díla nespočívá ve formě a estetické rovině, nýbrž v rovině výchovné – Jaroslav Novák byl především vychovatelem, literární dílo pro něj bylo sekundárním prostředkem k naplnění výchovných cílů. Dokázal propojit dobrodružný žánr s výchovně-morálním hlediskem, jeho postavy jsou hodny následování, což byl jeho hlavní autorský záměr. Stručně jsme popsali všechna jeho vyšlá beletristická díla. Také jsme se věnovali ostatním typům literární činnosti, ať už novinářským, scénaristickým či různým metodickým příručkám, které psal pro Junák. Zjistili jsme, že Novák byl velice schopným redaktorem a reportérem, kdyby se věnoval novinářské práci, velmi pravděpodobně by v ní byl také úspěšný.

Závěrečná kapitola této práce se věnuje interpretaci díla Jaroslava Nováka a to ve dvou pro něj zásadních oblastech – v přístupu k postavě a partě a v oblasti sociálního cítění. Novákovy hlavní postavy byly zásadně kladné, Autor chtěl, aby byly dobrým příkladem dospívajícím chlapcům. Většina hlavních postav jsou členové skautského oddílu, jednotlivec je potlačen a je méně popsán, popis postav je založen na skupinové konfiguraci, kdy je pro Nováka důležitější parta než jednotlivec. František Langer

založil dynamiku své knihy na postupném rozkrývání povah jednotlivých postav, v každé kapitole představil jednoho z hlavních protagonistů. Tento, místy až divadelní, způsob je zajímavý, Langer jej mohl použít, protože jednotlivé kapitoly v knize na sebe pevně nenavazují.

V sociální oblasti se také oba autoři liší. U obou se vyskytují situace, kdy se postavy setkají s lidskou chudobou či utrpením. Novák staví své postavy většinou do role pozorovatelů, které přijímají osudy lidí jako věc danou, které mohou pomoci minimálně (například dát staré chudé ženě trochu jídla), zatímco Langer má ve své knize tendenci tyto situace aktivně řešit. Hoši pomáhají za každé situace, kdy to alespoň trochu jde.

Nemyslíme si, že by dílo Jaroslava Nováka bylo z didaktického hlediska vhodné pro použití při výuce českého jazyka na 2. stupni základní školy a to volbou tématu, zpracováním a určitou nmoderností v jazykové i obsahové rovině. Pro většinu žáků by nebyl akceptovatelný. Na druhou stranu musíme říci, že pro skauty má Jaroslav Novák své určité kouzlo, neboť relativně kvalitních skautských spisovatelů je malé množství a téma skautského dobrodružství je lákavé i dnes.

Prameny a literatura

Prameny

Archiv města Ústí nad Labem, fond Novák Jaroslav, inv. č. 1, 6, 10, 11, 14, 16, 17, 25, 45, 71, 73, 146, 148, 154.

Literatura

ENGLICH, Ivan. Bratřka jako organisátor. In: *Almanach Pětky ke stému výročí narození Jaroslava Nováka „Bratřky“*. Praha, 1996. s. 39–42.

CHALOUPKA, Otakar. *O literatuře pro děti*. Praha, 1989.

CHALOUPKA a Otakar, NEZKUSIL, Vladimír. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury I*. Praha 1973.

CHALOUPKA, Otakar a NEZKUSIL, Vladimír. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury III*. Praha, 1979.

JIRÁN, Jan. *Junák – český skaut? K ideovým kořenům českého skautingu*. Praha, 2018. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta.

KLEINWÄCHTER, Antonín. *Skautská a příbuzná literatura česká a cizí*. Brno, 1938.

Kolektiv historické komise při Ústřední radě Junáka – svazu skautů a skautek. *Cestou k pramenům: Skautské historické minimum*. Praha, 1994.

LANGER, František. *Bratrstvo bílého klíče*. Praha, 2016.

LEŠANOVSKÝ, Karel a NOSEK, Václav. *Historie skautingu: edice Vůdcovská zkouška*. Praha, 1999.

LEŠANOVSKÝ, Karel a NOSEK, Václav. *Poznámky k vývoji českého skautského slibu*. Praha, 2001.

LOM, Miloň a ŠEBEK, Jaroslav. *Historie českého skautingu slovem a obrazem*. Mladá Boleslav, 1990.

MATĚJČKOVÁ, Veronika. *Prozaik František Langer*. Praha, 2009. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Pedagogická fakulta.

MENDL, Dušan. Osobní vzpomínky na Jaroslava Nováka – Bratřku. In: *Almanach Pětky ke stému výročí narození Jaroslava Nováka „Bratřky“*. Praha, 1996. s. 27–29.

NAVRÁTIL, Jiří. Novinář Jaroslav Novák. In: *Almanach Pětky ke stému výročí narození Jaroslava Nováka „Bratřky“*. Praha, 1996. s. 19–26.

- NEPIL, František. Předmluva. In: NOVÁK, Jaroslav. *Zelené jezero*. Mladá Boleslav, 1991.
- NEŠPOR, Josef. *Hrdinové české skautské literatury*. Olomouc, 2012. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta.
- NOVÁK, Arne a NOVÁK, Jan. *Dějiny literatury české*. Praha, 1995.
- NOVÁK, Jaroslav. *Bílá ruka*. Praha, 1944.
- NOVÁK, Jaroslav. *Hoši na řece*. Praha, 1993.
- NOVÁK, Jaroslav. *Junácká příručka*. Praha, 1917.
- NOVÁK, Jaroslav. *Mořská hvězda*. Praha, 1995.
- NOVÁK, Jaroslav. O tři orlí pera. *Junák*. 1917; 6(9), s. 90.
- NOVÁK, Jaroslav. *Pod bílými plachtami*. Praha, 1936.
- NOVÁK, Jaroslav. *Po stopách Odysseových*. Praha, 1996.
- NOVÁK, Jaroslav. *Skauting na vodě*. Praha, 1938.
- NOVÁK, Jaroslav. *Statečná srdce*. Praha, 1942.
- NOVÁK, Jaroslav. *Tábor nad vodopády*. Praha, 1994.
- NOVÁK, Jaroslav. *Vláďa Nebojsa*. Praha, 1942.
- NOVÁK, Jaroslav. Zápisky z revolučních dnů. *Skaut*. 1919; 5(2,3).
- NOVÁK, Jaroslav. *Zelené jezero*. Praha, 1942.
- PALOUŠ, Radim. Bratřkovo vychovatelské dílo. In: *Almanach Pětiky ke stému výročí narození Jaroslava Nováka „Bratřky“*. Praha, 1996, s. 34–38.
- STRÁNSKÝ, Jiří. Bratřka – pán vod. In: *Almanach Pětiky ke stému výročí narození Jaroslava Nováka „Bratřky“*. Praha, 1996, s. 76–78.
- STUDENOVSKÝ, Tomáš a BLÁHA Josef. *Slovník českých autorů knih pro chlapce (a nejen pro ně)*. Praha, 2000.
- SVOJSÍK, Antonín Benjamín. *Český skaut*. Praha, 2002.
- SVOJSÍK, Antonín Benjamín. *Den v táboře Junáků*. Praha, 1913.
- SVOJSÍK, Antonín Benjamín. *Táboření*. Praha, 1912.
- SVOJSÍK, Antonín Benjamín. *Umění pozorovati*. Praha, 1912.
- SVOJSÍK, Antonín Benjamín. *V přírodě*. Praha, 1912.

SVOJSÍK, Antonín Benjamín. *Základy Junáctví*. Praha, 1912.

ŠANTORA, Roman (ed.). *Skautské století: dobrodružný příběh 100 let českého skautingu*. Praha, 2012.

ŠANTORA, Roman. *Skautský oddíl*. Praha, 2014.

ŠUBRTOVÁ, Milena et al. *Slovník autorů literatury pro děti a mládež II. (Čeští spisovatelé)*. Praha, 2012.

TOMAN, Jaroslav. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury*. České Budějovice, 1992.

URBANOVÁ Svatava, ROSOVÁ Milena. *Žánry, osobnosti, díla (Historický vývoj žánrů české literatury pro mládež – antologie)*. Ostrava, 2005.

VŠETIČKA, František. *Kroky Kalliopé*. Olomouc, 2003.

VŠETIČKA, František. *Možnosti Meleté*. Olomouc, 2005.

Online zdroje

<https://www.legie.info/kniha/8748> [8. 12. 2019]

KOURA, David. *Encyklopedie skautské a příbuzné literatury*. Dostupné na: <https://skautska-literatura.skauting.cz> [20. 11. 2019]. Databáze vznikla mezi lety 2001 a 2015.

jg. *František Čáda*. Dostupné na: <https://phil.muni.cz/fil/scf/komplet/cadaf.html> [15. 2. 2019]

<https://www.skaut.cz/skauting/fakta-a-cisla/> [6. 11. 2019]

<https://www.skautskyinstitut.cz/casopisy-pro-cinovniky/> [5. 12. 2019]

<https://vodni.petka.org/2014/03/bratka-a-jeho-zivot/> [16. 11. 2019]

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Tomáš Knobloch
Katedra nebo ústav:	Katedra českého jazyka a literatury
Vedoucí práce:	Mgr. Daniel Jakubíček, PhD.
Rok obhajoby:	2019

Název práce:	Skauting v životě a díle Jaroslava Nováka
Název v angličtině:	Scouting in life and work of Jaroslav Novák
Anotace práce:	Bakalářská práce se zabývá životem a dílem skautského spisovatele Jaroslava Nováka. První část práce je zaměřena na historii skautingu a rozdělení skautské literatury. Druhá část se věnuje životu Jaroslava Nováka a jeho dílu, které charakterizuje. V závěrečné části je dílo Jaroslava Nováka interpretováno ve dvou zásadních kategoriích – popisu postav a sociálním cítění. Dále jsou tyto aspekty srovnány s knihou Bratrstvo bílého klíče spisovatele Františka Langera.
Klíčová slova:	chlapecká literatura, skauting, 1. polovina 20. století, dobrodružná literatura, skautská literatura, historie skautingu
Anotace v angličtině:	The bachelor thesis deals with a scout writer Jaroslav Novak, his life and work. The first part of the thesis focuses on the history of scouting and the scouting literature division. The second part is dedicated to Jaroslav's life, and his work is characterized here. In the last part, Jaroslav Novak's work is interpreted in two main categories - the description of characters and social feelings. Furthermore, these aspects are compared with František Langer's book Bratrstvo bílého klíče.
Klíčová slova v angličtině:	literature for boys, scouting, 1st half of the 20th century, adventurous literature, scout literature, history of scouting
Přílohy vázané v práci:	0
Rozsah práce:	36 stran (78 000 znaků)
Jazyk práce:	Český jazyk